

Alan
Vlahov

Druga prilika za osječki pil

Konzervatorsko-restauratorski radovi
na spomeniku Presvetog Trojstva u Osijeku

Osječki pil odnosno zavjetni spomenik Presvetog Trojstva smješten je u sredini istoimenog trga okružen školama, gimnazijom, poljoprivrednim fakultetom, glazbenom školom, ali i brojnim klubovima i kafićima. U takvom okruženju nužno funkcionira kao punkt društvenog okupljanja, i to ne samo tijekom velikog odmora, što nažalost ima i neželjenih posljedica. Kako je dugi niz godina služio i kao mjesto na kojem je “bilo potrebno” ovjekovječiti imena maturanata, konzervatore je dočekala i velika količina grafita u najrazličitijih tehnikama izvedbe. Primjerice, četiri lateralne skulpture izrađene od pješčenjaka bilo je lako izrezbariti, a prilikom jednoga takvog naturalnog slavlja kip sv. Katarine završio je na tlu razbijen u desetke komada. Ta nepotrebna akcija iz 2000. godine potakla je iznova razgovor o tome koliko je potrebna obnova spomenika koji je posljednju sanaciju doživio 1975. godine kada su zamijenjeni stubište i dio ciglenih temelja armirano-betonskim serklažem. Tada su zamijenjene i baze lateralnih skulptura, a na mjesta oštećenih arhitektonskih elemenata umetnuti tašeli, novi komadi kamena s novoisklesanim rekonstrukcijama. Golubica je nadomještena pozlaćenom kopijom od poliestera, a original i ostali metalni dijelovi pohranjeni u Muzej Slavonije. Prilikom te obnove spomenik je bio detaljno snimljen, iscrtan i zabilježeni svi elementi, njihov položaj, dimenzije i izgled. Konzervatorsko-restauratorske radove vodio je Nesto Orčić.

Neposredno nakon spomenutog rušenja skulpture sv. Katarine, s postolja uklonjeni su i ostali lateralni kipovi kako bi se proveli potrebni konzervatorsko-restauratorski zahvati. U timu zaduženom za detaljno istraživanje pila okupljeni su Mario Fučić, Iva Marić, Domagoj Mudronja, Hrvoje Malinar i Alan Vlahov. Angažirana je talijanska tvrtka SER-CO-TEC koja je provela termografska, ultrazvučna i istraživanja detektorom metala. Prirodoslovni laboratorij HRZ-a je proveo istraživanja upojnosti vode, uzimanje uzoraka materijala i ostala nužna ispitivanja. Rezultat je bio opsežan elaborat koji je sadržavao sve bitne podatke kojima smo se koristili prilikom konzervatorsko-restauratorskog zahvata. Tijekom 2005. godine postavljena je skela zatvorenog tipa, natkrivena i obložena polikarbonatnim pločama kako bi se omogućio rad veći dio godine.

Kamen korišten za izvedbu spomenika je pješčenjak. Kako bi netko neupućen mogao postaviti dvojbu u pogledu kvalitete tog izbora, valja podsjetiti da je arhitektonska kamena plastika bila obavezno zaštićena premazom boje s podlogom na bazi vapna. Takva zaštita omogućavala je dugovječnost kamena, pod uvjetom da se, dakako, redovito obnavlja. Vapno dopušta da kamen “diše”, istovremeno sprečavajući prodor vode.

Prilikom pregleda spomenika zatečeno stanje kamena bilo je izrazito loše, odnosno mjestimično je nedostajalo i po nekoliko centimetara površine. Spojevi su bili potpuno bez fuga, metal je pokrila hrđa, mahovina je pokrivala veliki dio površine. Na sjevernoj

strani spomenika iza leđa ležeće skulpture sv. Rozalije raslo je stablo, a između blokova stuba trava. Tretmanom biocidom te potom pranjem vodom pod kontroliranim tlakom uklonjene su nečistoća, mahovina i alge.

Glavni problem sanacije predstavljalo je skidanje gornje skulpturalne skupine sa spomenika. Cjelinu sačinjavaju skulpture Boga Oca i Isusa koji sjede na oblaku položenom na kapitel. Prilikom istražnih radova nađena je pukotina unutar kapitela koja se proteže vertikalno u smjeru istok-zapad. Ta pukotina nije nužno statički problem, ali ona otvara druga pitanja poput toga zašto je kapitel pukao, u kojem se konstrukcijskom stanju spomenik nalazi odnosno kakve su veze među elementima itd. Nedostatak gotovo svih fuga odnosno materijala koji ispunjava razmak između kamenih elemenata omogućavao je prodor vode u samo središte spomenika, gdje voda rastače vezivni materijal fuga, uzrokuje

koroziju metala koji povezuje blokove i omogućava razvoj flore čija prisutnost nanosi daljnju štetu.

Prijedlozi statičara koje smo tražili nisu nam odgovarali jer su uglavnom samo maskirali problem (predlagalo se omatanje kapitela trakom karbonskih vlakana koja bi zaustavila daljnje širenje pukotine), povećavali troškove oko postavljanja nove skele i stvarali ozračje opasnih radova na trgu (prijedlog da postavimo ojačanu skelu s podupiračima koji osiguravaju spomenik, dok već postoji radna skela koja zadovoljava potrebe za rad na njoj, činio nam se pretjeranim). Predloženo bušenje kapitela i umetanje trnova kojim bi se ojačali također nije bilo prihvatljivo rješenje. Tijekom 2008. godine započeli smo suradnju s firmom Arp d.o.o., zastupnicima tvrtke Remmers iz Njemačke, vodećom svjetskom tvrtkom u razvijanju programa na polju obnove kulturne baštine. Kroz razgovore i

dodatne analize, koju je proveo laboratorij tvrtke Remmers na čelu s dr. Georgom Hilbertom i kolegom Erichom Pummerom iz tvrtke Atelier Pummer, vrlo smo brzo došli do rješenja demontaže kapitela. Isto smo tako zaključili da bi najbolje bilo da sve skulpture i elemente koje demontiramo, konsolidiramo kemijskim sredstvom pomoću vakuumske pumpe koja stvara podtlak u izoliranom prostoru te omogućava ciljani tretman odabranom kemikalijom; isisavanjem zraka

iz izoliranog prostora predmeta (koji može biti kamen, zid, drvo...) aktivnom se sredstvom olakšava protok i potpuno ispunjavanje ciljanog područja. Uz pomoć tvrtke Atelier Pummer i kolege Ericha Pummera također smo uspješno proveli i učvršćivanje demontiranih elemenata u radionici i skulptura *in situ*. Kamen je velikim djelom bio pokriven i slojem kalcitne skrame koju smo uspješno uklonili kombiniranom metodom mikropjeskarenja i uporabom lasera.

S obzirom da je veliki dio površine kamena nepovratno izgubljen, ali ipak dovoljno prepoznatljiv, odlučili smo da rekonstrukciju forme izvedemo u maniri "obrisa" kojim dajemo do znanja o kojem se obliku radi, a da ne ulazimo u detaljno opisivanje. Na primjer, oštećene atribute, poput prstiju koji nedostaju, nosa, križa, šešira, izmodelirali smo u masi umjetnog kamena. Također smo nadomjestili sve nedostajuće forme na arhitektonskim elementima i potom popunili fuge. Dio stuba oštećen udarom granate s istočne strane spomenika zamijenili smo novim komadima, po uzoru na originalne komade od pješčenjaka.

Po cijelom spomeniku, kako na skulpturama tako i na arhitektonskim elementima, nalazile su se površine na kojima se nakupljala voda. Sigurno je da ta mjesta nisu izvorna, već nastala s vremenom pod utjecajem vode, što abrazivnim djelovanjem, što kapanjem. Mnoštvo tih konkavnih formi ispunili smo masom umjetnog kamena, dodatno formirajući nagib ukoso "prema van" kako bi voda mogla slobodno otjecati. Pritom smo pazili da se naše intervencije ne prepoznaju u čitanju forme, a da što uspješnije osiguramo otjecanje vode i onemogućimo zadržavanje snijega na kamenu.

Cijeli spomenik premazan je sredstvom na bazi vapna i silikata kako bi zatvorili sve mikropukotine i nanijeli takozvanu "drugu kožu" ili zaštitni sloj, kojom štitimo kamen od utjecaja atmosferskih prilika. Taj smo premaz dodatno tonirali kako bismo dobili približni ton originalnog kamena. Cijeli spomenik je naknadno premazan hidrofobnim sredstvom i antigrafitnim premazom.

Prizak Duha Svetog na spomeniku izveden je u bakru i pozlaćen zlatnim listićima. Zrake koje su postavljene iznad golubice također su bakrene i pozlaćene te postavljene na nosač od kovanog željeza. Prilikom restauracije vodila se briga da sačuvamo što više originalnih elemenata, pa je tako i nosač od kovanog željeza očišćen i zaštićen premazom sredstva protiv korozije. Golubica je u potpunosti rekonstruirana u bakru te pozlaćena, a u

prikazu je zraka iznad golubice nedostajala većina njih koje su nadomještene novim te je također na njima obnovljena pozlata i zaštita, kao i na atributima na glavama skulptura Isusa i Boga Oca. Prilikom montaže vodila se briga o tome da se različitim metalima spriječi kontakt, kako ne bi izazvali efekt galvanskog članka. Na sve smo navoje postavili plastične podložne pločice i namotali teflonsku traku.

Prilikom obnove vodili smo brigu da oprezno odlučujemo koje ćemo dijelove zamijeniti, a koje ostaviti takve kakvi jesu odnosno minimalno ih doraditi. Konstruktivno bitne elemente poput klanfi (metalnih "kopči" koje povezuju kamene elemente i koje je načeo "zub vremena") zamijenili smo, pazeći pritom da odaberemo nehrđajući metal koji je potom kovački stručno obrađen.

Osječki Kužni pil zbog svoje je veličine jedinstven u Hrvatskoj. Upravo je zbog njegovih dimenzija demontaža gornje skupine i predstavljala problem, jer do sada u Hrvatskoj nije bilo prilike rastavljati takav tip spomenika. Svaki element iznad kapitela ima oko 1200 kg, a njegovim uklanjanjem povećava se opasnost naginjanja cijele kompozicije na drugu stranu. Kolega Erich Pummer, koji je u svojoj praksi imao priliku demontirati nekoliko takvih spomenika u Austriji, pokazavši nam nekoliko primjera, odagnao nam je svaki strah i uvelike pomogao stručnim savjetom. Valja također napomenuti da je učvršćivanje kamena vakuumskom metodom prvi nama poznati postupak koji je izveden u ovolikom opsegu i s ovakvim učinkom.

Na spomeniku je radilo pedesetak ljudi, većinom mladih Osječana. Nekolicina ih se pri završetku radova čak i vratila kako bi volontirala i završila posao zajedničkim snagama. Tijekom radova su nam često dolazili u posjet građani, djeca bi zavirivala kroz vrata u unutrašnjost skele pitajući se što se skriva pod oplatom. Više se generacija odškolovalo na Trgu Svetog Trojstva, a da ga nikada nisu vidjele. Uklanjanjem skele osječki pil i Osječani tako su dobili drugu priliku. ×